बान्तावा र नेपाली भाषाका रूपको व्यतिरेकी अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ
पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
रीतादेवी राई
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर,
२०६४

मन्तव्य

प्रस्तुत **बान्तावा र नेपाली भाषाका रूपको व्यतिरेकी अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र रीतादेवी राईले मेरा निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । शोधार्थीले मेहनतसाथ तयार गरेको यो शोधकार्य सन्तोषजनक भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम
नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

मिति : २०६४/५/२७

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायका छात्रा रीतादेवी राईले स्नातकोत्तर (एम्.ए.) तहको नेपाली विषयको दसौँ पत्रको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पार्नुभएको **बान्तावा र नेपाली भाषाका रूपको व्यतिरेकी अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति :

१. प्रा. घनश्याम उपाध्याय (निमित्त विभागीय प्रमुख) ....

२. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (शोधनिर्देशक) ....

३. प्रा.डा. नोवलकिशोर राई (बाह्य परीक्षक) ....

मिति : २०६४/६/१

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत **बान्तावा र नेपाली भाषाका रूपको व्यतिरेकी अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमको कुशल निर्देशनमा त्रिभुवन विश्वविद्याय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौँ पत्रको प्रयोजनार्थ तयार पारेको हुँ । यसको तयारीको क्रममा आएका समस्या र बाधाहरूको निराकरण गर्न अति व्यस्तताका वाबजुद पनि अमूल्य समय प्रदान गरी सुझाव, प्रेरणा र हौसला दिँदै उत्तरदायित्त्वपूर्ण निर्देशन गर्नुहुने श्रद्धेय शोधनिर्देशकप्रति म पूर्णतः आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्न सुअवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुखज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । साथै यस शोधपत्रको शीर्षक चयनमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने आदरणीय गुरु उप-प्रा. भीमनारायण रेग्मीलाई पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरू उपलब्ध गर्नुका साथै सम्बन्धित भाषाका बारेमा जानकारी प्रदान गर्नुहुने प्रा.डा. नोवलकिशोर राईप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी शोधकार्यमा उपयोगी हुने सामग्रीहरू उपलब्ध गराइदिनुहुने श्री डिक बान्तावा, श्री पदम राई, श्री प्रकाश राई 'सर्वहारा'प्रति पनि म उत्तिकै आभारी छु ।

यसैगरी यस शोधपत्र तयार पार्नका लागि सहयोग गर्ने साथी सुमित्रा तामाङ र मलाई उच्चशिक्षा प्राप्तिका लागि सुअवसर प्रदान गरी सँधै अध्ययनका लागि प्रेरणा र प्रोत्साहन दिंदै यहाँसम्म ल्याइपुऱ्याउनुहुने ममतामयी आमा, बुबा र परिवारका अन्य सदस्यहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै यस शोधपत्रलेखनका लागि आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराइदिने **नेपाल आदिवासी जनजाति राष्ट्रिय उत्थान प्रतिष्ठान**प्रति म सदा आभारी रहनेछु ।

यस शोधपत्रलाई छोटो समयमै टङ्कन गरी सहयोग पुऱ्याउनुहुने श्री राम राई र भीम घिसिङ र शुद्धाशुद्धी हेरिदिनुहुने श्री किरण राईज्यूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि म त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

....

शोधार्थी
रीतादेवी राई
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
शैक्षिक सत्र २०६१/०६३

विषयसूची

अध्याय-एक
शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक १
१.२ शोधप्रयोजन १
१.३ विषयपरिचय १
१.४ समस्याकथन २
१.५ अध्ययनको उद्देश्य २
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा ३
१.७ अध्ययनको औचित्य, उपयोगिता र महत्व ३
१.८ शोधविधि ३
१.९ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा ४
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा ४

अध्याय दुई
बान्तावा भाषाको अध्ययन

२.१ परिचय ५
२.२ विदेशीहरूद्वारा गरिएका अध्ययन ६
२.३ स्वदेशी विद्वान्हरूद्वारा गरिएको अध्ययन ७

अध्याय तीन
बान्तावा र नेपाली भाषाका पदवर्ग र त्यससँग सम्बन्धित रूपतत्त्वको व्यतिरेकी अध्ययन

३.१ परिचय १०
३.२ नाम १०
३.२.१ सरल नाम १०
३.२.२ जटिल नाम ११
३.२.२.१ व्युत्पादन ११
३.२.२.२ समास १४
३.२.२.३ द्वित्व १५
३.३ सर्वनाम १६
३.३.१ पुरुषवाचक सर्वनाम १६
३.३.१.१ प्रथमपुरुष सर्वनाम १६
३.३.१.२ द्वितीयपुरुष सर्वनाम १६

३.३.१.३	तृतीय पुरुष	१७
३.३.२.	दर्शकवाचक	१७
३.३.३.	प्रश्नवाचक सर्वनाम	१८
३.३.४	स्वामित्ववाचक सर्वनाम	१९
३.३.४.१	प्रथमपुरुष स्वामित्ववाचक सर्वनाम	१९
३.३.४.२	द्वितीय पुरुष स्वामित्ववाचक सर्वनाम	२०
३.३.४.२	तृतीय पुरुष स्वामित्त्ववाचक सर्वनाम	२०
३.४	विशेषण	२१
३.४.१	सरल (मूल) विशेषण	२१
३.४.२	जटिल (व्युत्पन्न) विशेषण	२२
३.४.२.१	व्युत्पादन	२२
३.४.२.२	समास	२५
३.४.२	द्वित्त्व	२६
३.४.३	त्रित्त्व	२७
३.५	क्रिया	२७
३.५.१	सरल क्रिया	२८
३.५.२	जटिल क्रिया	२९
३.६	क्रियाविशेषण	३०
३.६.१	सरल (मूल) क्रियाविशेषण	३०
३.६.२	जटिल वा व्युत्पन्न क्रियाविशेषण	३१
३.६.२.१	व्युत्पादन	३१
३.६.२.२	द्वित्त्व	३२
३.६.२.३	त्रित्व	३३
३.७	नामयोगी	३४
३.७.१	सरल नामयोगी	३४
३.७.२	जटिल नामयोगी	३५
३.७.२.१	स्थानवाचक वा अधिकरण कारक प्रत्ययको प्रयोग	३५
३.७.२.२	द्वित्व	३८
३.७.२.३	समस्त	३८
३.७.२.४	एकभन्दा बढी नामयोगीको संयोजन	३९
३.८	संयोजक	४०
३.८.१	सरल संयोजक	४०
३.८.२	जटिल संयोजक	४१
३.९	विष्मयादिबोधक	४२

३.९.१	आश्चर्यवाचक	४२
३.९.२	शोकवाचक	४२
३.९.३	प्रशंसावाचक	४३
३.९.४	तिरस्कारवाचक	४३
३.९.४	सम्वोधनवाचक नाम	४३
३.९.५	पीडावाचक	४४
३.१०	निपात	४५
३.१०.१	निश्चयवाचक	४५
३.१०.२	सन्देशवाचक	४६
३.१०.३	परोक्ष कथनवाचक	४६
३.१०.४	आग्रहवाचक	४६
३.११	सारांश	४६

अध्याय चार

बान्तावा भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणिक धाराको व्यतिरेकी अध्ययन

४.१	परिचय	४९
४.२	काल	४९
४.२.१	भूतकाल	४९
४.२.२	अभूत काल	५२
४.२.२.१	वर्तमान (अभूत) काल	५२
४.२.२.२	भविष्यत काल	५४
४.३	पक्ष	५५
४.३.१	अपूर्ण पक्ष	५६
४.३.१.१	अपूर्ण वर्तमान	५६
४.३..२	अपूर्ण भूत	५७
४.३.२	पूर्ण पक्ष	५८
४.३.२.१	पूर्ण भूतपक्ष	५८
४.३.२.२	पूर्ण अभूत पक्ष	५८
४.३.३	अभ्यस्त पक्ष	५९
४.३.३.१	अभ्यस्त भूत	५९
४.३.३.२	अभ्यस्त अभूत	५९
४.३.४	अज्ञात पक्ष	६०
४.३.५	शीघ्रता पक्ष	६१
४.४	भाव	६१
४.४.१	सामान्यार्थ	६२

४.४.२	प्रश्नार्थक	६३
४.४.३	इच्छार्थ	६३
४.४.४	आज्ञार्थ	६४
४.४.५	संभावनार्थ	६५
४.४.६	सङ्केतार्थ	६६
४.५	अकरण	६७
४.६	वाच्य	६९
४.६.१	कर्तृवाच्य	७०
४.६.२	कर्मवाच्य	७१
४.६.३	भाववाच्य	७१
४.७	सङ्गति	७१
४.७.१	लिङ्ग	७२
४.७.२	वचन	७२
४.७.३	पुरुष	७३
४.७.३.१	प्रथम पुरुष	७४
४.७.३.२	द्वितीयपुरूष	७५
४.७.३.३	तृतीयपुरुष	७६
४.८	सार्वनामिकता	७८
४.९	सारांश	७९

अध्याय पाँच
उपसंहार तथा निष्कर्ष

५.	उपसंहार	८१
५.२	निष्कर्ष	८३
	सन्दर्भसूची	८५
	परिशिष्ट	

तालिकासूची

१.	तालिका नं. १ प्रथमपुरुष सर्वनाम	१६
२.	तालिका नं. २ द्वितीयपुरुष सर्वनाम	१६
३.	तालिका नं. ३ तृतीयपुरुष सर्वनाम	१७
४.	तालिका नं. ४ दर्शकवाचक सर्वनाम	१८
५.	तालिका नं. ५ प्रश्नवाचक सर्वनाम	१८
६.	तालिका नं. ६ प्रथमपुरुष स्वामित्ववाचक सर्वनाम	१९
७.	तालिका नं. ७ द्वितीयपुरुष स्वामित्ववाचक सर्वनाम	२०
८.	तालिका नं. ८ तृतीयपुरुष स्वामित्ववाचक सर्वनाम	२०
९.	तालिका नं. ९ भूतकालिक क्रिया रूपावली	५१
१०.	तालिका नं. १० सामान्य वर्तमान कालिक क्रिया रूपावली	५३
११.	तालिका नं. ११ वर्तमान कालिक क्रिया रूपावली	५४
१२.	तालिका नं. १२ बान्तावा भाषामा वचनसङ्गति	७३

सङ्क्षेपीकरण

अ.	-	अकरण
अक.	-	अकर्मक
अधि.	-	अधिकरण
अभ्य.	-	अभ्यस्त
असमा.	-	असमावेशी
अभू.	-	अभूत
आदर.	-	आदरवाची
अपू.	-	अपूर्ण
आज्ञा.	-	आज्ञार्थक
उ.उ.	-	उच्च उचाईको स्थान
ए.व.	-	एकवचन
क.	-	करण
क्रि.	-	क्रिया
क्रि.वि.	-	क्रियाविशेषण
दू.वा	-	दूरवाचक
द्वि.व.	-	द्विवचन
द्वि.पु.	-	द्वितीय पुरुष
नि.उ.	-	निम्न उचाइको स्थान
निक.	-	निकटबाची
नि.	-	निपात
ना.प.	-	नामपद
ना.यो.	-	नामयोगी
पु.	-	पुलिङ्ग
प्र.पु.	-	प्रथम पुरुष
प्र.	-	प्रत्यय
बहु.	-	बहुवचन
वि.	-	विशेषण

विस्म.	-	विस्मयादिबोधक
व.	-	वर्तमान
सक.	-	सकर्मक
समा.	-	समावेशी
सर्व.	-	सर्वनाम
सा	-	सामान्य
स.क्रि.	-	सहायक क्रिया
सू.वा.	-	सुदूरवाची
स.उ.	-	समान उचाईको स्थान
स्वा.	-	स्वामित्वबोधक
सङ्के.	-	सङ्केतार्थ
स्त्री.	-	स्त्रीलिङ्ग
सं.वा.	-	सन्वन्धवाचक